

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشگاه رازی

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته علوم سیاسی

**نقش رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی در گسترش جنبش‌های اجتماعی
نوظهور (بررسی موردی انقلاب مصر و تونس)**

استاد راهنما:

دکتر فرزاد رستمی

استاد مشاور:

دکتر قدرت الله احمدیان

نگارش:

حسن باویر

مهر ۱۳۹۲

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی علوم سیاسی

نام دانشجو

حسن باویر

تحت عنوان

نقش رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی در گسترش جنبش‌های

اجتماعی نوظهور (بررسی موردی انقلاب مصر و تونس)

در تاریخ ۱۳۹۲/۰۷/۲۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر فرزاد رستمی	۱- استاد راهنمای
امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر قدرت الله احمدیان	۲- استاد مشاور
امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر فرهاد دانش نیا	۳- استاد داور داخل گروه
امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر محمدتقی سبزه ای	۴- استاد داور خارج از گروه

تشکر و قدردانی:

حال آنکه به یاری خداوند متعال انجام این پژوهش را به پایان رسانده‌ام، برخورد واجب میدانم که از زحمات استاد گرانقدر جناب آقای دکتر رستمی که رهنمودهای ارزشمندشان گام به گام راهگشایم بوده و در پایان رسانیدن این پژوهش مرهون توجه ظریف ایشان می‌باشم.

و جناب آقای دکتر احمدیان که مسئولیت مشاوره این تحقیق را تقبل نمودند تشکر نمایم.

پیشگاه حضرت ولی عصر (عج)

پدر خوبم و مرحوم مادر مهربانم

خانواده‌ام که با صبوری زیبا مرا در این راه یاری نموده‌اند،

و دعای خیرشان همواره بدرقه راهم بوده است.

و دوستان گرانقدرم که همواره مشمول لطف و محبتشان هستم.

و توای آشنا که ورقی از این دفتر را می‌گشایی . . .

چکیده:

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی در سازماندهی اعتراضات مردمی و گسترش جنبش‌های اجتماعی بویژه تحولات اخیر در منطقه خاورمیانه بویژه مصر و تونس است. با آگاهی از تأثیرات تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی می‌توان به ماهیت تحولات اجتماعی در دنیای امروز پی‌برد. روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی استفاده شده است.

فهم معمول از کارکرد رسانه‌های مجازی این است که شبکه‌های اجتماعی، تغییرات را راحت‌تر سازماندهی کرده و به مرحله عمل درمی‌آورند و می‌توانند منشأ موج تازه‌ای از حرکت به سوی دموکراسی در سراسر جهان باشند. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به هسته‌های اعتراضی نه‌تنها اجازه پخش گسترده پیام‌های ایدئولوژیک را می‌دهند، بلکه امکان ارائه برنامه آموزشی و عملیاتی را هم می‌دهند.

نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که رسانه‌های مجازی در ایجاد انسجام بین اعضا و سازماندهی و گسترش اعتراضات در محیط اینترنتی و محیط عینی و واقعی جوامع تأثیرگذار بوده است. همچنین فضای اینترنتی به عمومی و ملی کردن اعتراضات محلی کمک قابل توجهی کرده است. لذا با توجه به شواهد یاد شده، فرضیه تحقیق درخصوص نقش تعیین‌کننده رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی در سازماندهی اعتراضات مردمی و گسترش جنبش‌های اجتماعی به ویژه تحولات مصر و تونس تأیید می‌شود.

واژگان کلیدی: رسانه‌های مجازی، جنبش‌های اجتماعی جدید، انقلاب مصر، انقلاب تونس، بهار عربی، بیداری اسلامی.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه ۲
- ۲-۱- سازماندهی تحقیق ۳
- ۳-۱- بیان مسئله ۳
- ۴-۱- ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق ۴
- ۵-۱- اهداف تحقیق ۴
- ۶-۱- سؤال تحقیق ۵
- ۷-۱- فرضیه تحقیق ۵
- ۸-۱- روش تحقیق ۵
- ۹-۱- تعریف واژه‌ها و اصطلاحات ۶
- ۱۰-۱- پیشینه تحقیق ۷

فصل دوم: چارچوب نظری

- ۱-۲- مقدمه ۱۳
- ۲-۲- تاریخچه و پیدایش جنبش‌های اجتماعی جدید ۱۴
- ۳-۲- تعریف جنبش‌های اجتماعی جدید ۱۴
- ۴-۲- دیدگاه‌های تئوریک در مورد جنبش‌های جدید اجتماعی ۲۰
- ۵-۲- ویژگی‌های جنبش‌های اجتماعی امروزی و مقایسه آنها با جنبش‌های کلاسیک ۲۷
- ۶-۲- رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی ۳۳
- ۷-۲- نگاهی به مفهوم و ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی ۳۶
- ۸-۲- تاثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر افکار عمومی ۳۷
- ۹-۲- اینترنت و جنبش‌های اجتماعی جدید ۳۸
- ۱۰-۲- کارکرد رسانه‌های مجازی و تاثیر آنها بر جنبش‌های اجتماعی ۴۰
- ۱۱-۲- کارکرد رسانه‌های مجازی و تاثیر آنها بر سازه هویت ۴۲
- ۱۲-۲- کارکرد رسانه‌های مجازی و تاثیر آنها بر شبکه‌سازی و ایجاد ائتلاف ۴۳
- ۱۳-۲- کارکرد رسانه‌های مجازی و تاثیر آنها بر سازماندهی اعتراضات ۴۵
- ۱۴-۲- جمع‌بندی فصل دوم ۴۶

فصل سوم: جنبش‌های اعتراضی تونس و مصر

- ۱-۳- مقدمه ۵۰

- ۲-۳- ویزگیهای بحران در جهان عرب ۵۰
- ۳-۳- بررسی شکل‌گیری اعتراضات مردمی تونس ۵۵
- ۳-۳-۱- روند تاریخی تحولات تونس ۵۵
- ۳-۳-۲- ریشه‌های تحولات تونس ۵۶
- ۴-۳- بررسی شکل‌گیری اعتراضات مردمی مصر ۶۲
- ۴-۳-۱- روند تاریخی تحولات مصر ۶۳
- ۴-۳-۲- ریشه‌های جنبش مردم مصر ۶۴
- ۵-۳- تحولات تونس و مصر: انقلاب سیاسی یا جنبش اجتماعی ۶۷
- ۵-۳-۱- مفهوم انقلاب ۶۷
- ۵-۳-۲- ویژگیهای اساسی انقلاب ۶۹
- ۵-۳-۳- تفاوت انقلاب با جنبش ۷۰
- ۵-۳-۴- تحولات تونس: جنبش یا انقلاب ۷۱
- ۵-۳-۵- تحولات مصر: جنبش یا انقلاب ۷۳
- ۶-۳- جمع‌بندی فصل سوم ۷۴

فصل چهارم: تاثیرگذاری شبکه‌های مجازی بر جنبش‌های تونس و مصر

- ۱-۴- مقدمه ۷۸
- ۲-۴- نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی با توجه به نظریه‌های حوزه عمومی و وابستگی ۷۸
- ۳-۴- اهمیت شبکه‌های اجتماعی مجازی در شکل‌گیری جنبش‌ها در جهان امروز ۸۰
- ۴-۴- اهمیت شبکه‌های اجتماعی مجازی در شکل‌گیری جنبش‌های عربی ۸۳
- ۵-۴- شبکه‌های اجتماعی مجازی و جنبش‌های اخیر تونس و مصر ۸۶
- ۵-۴-۱- شبکه‌های اجتماعی مجازی و جنبش تونس ۸۷
- ۵-۴-۲- شبکه‌های اجتماعی مجازی و جنبش مصر ۹۱
- ۶-۴- جمع‌بندی فصل چهارم ۹۶

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- ۱-۵- جمع‌بندی ۱۰۱
- ۲-۵- نتیجه‌گیری ۱۰۳
- ۵-۲-۱- اشاره‌ای گذرا به تحولات اخیر مصر و نقش رسانه‌های مجازی ۱۰۴
- ۳-۵- پیشنهاد برای پژوهش بعدی ۱۰۵
- منابع و مأخذ ۱۰۶
- منابع فارسی ۱۰۷

۱۱۳..... منابع انگلیسی

۱۱۵..... چکیده انگلیسی

فهرست جدول‌ها

عنوان	شماره صفحه
جدول ۴-۱: تعداد کاربران اینترنت در کشورهای عربی	۸۵.....
جدول ۴-۲: تاثیرگذاری شبکه‌های مجازی بر جنبش‌های اجتماعی براساس برخی تحقیقات	۹۵.....
جدول ۴-۳: بررسی استفاده از شبکه‌های مجازی در جنبش‌های مصر و تونس	۹۵.....

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

امروزه پیشرفت تکنولوژی و گسترش رسانه های جمعی، تحولات زیادی را در ارتباطات و عرصه های گوناگون فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و... به وجود آورده است.

در این میان اینترنت در کنار دیگر کارکردهایش، از یک سو آگاهی سیاسی افراد را افزایش می دهد و از سوی دیگر آنها را در مناسبات سیاسی درگیر می کند و از آنجایی که فضای عمومی شهری برای گفتگو به ندرت وجود دارد، فضای مجازی به عرصه ای برای گفتگو تبدیل شده است و ویژگی اصلی آن، پویایی این فضا هست که با توجه به ابزارهایی که در اختیار کاربران قرار می دهد سبب می شود تا افراد بهتر بتوانند گرایشات سیاسی خود را نشان دهند.

فناوری های نوین ارتباطی به افزایش قدرت جنبش های اجتماعی جدید، در شکل دهی و هدایت افکار عمومی جهانی، اعتراض ها و ایجاد چالش های جدی برای حکومت ها انجامیده اند. چنانکه می توان گفت جنبش های اجتماعی جدید با بهره گیری از فناوریهای جدید رسانه ای نقش بسیار مهمی در تحولات جامعه مدنی جهانی ایفا می کنند.

آنچه در این تحولات قابل توجه هست، نقش رسانه های ارتباط جمعی و بخصوص شبکه های اجتماعی از جمله توئیتر و فیس بوک در اطلاع رسانی و گسترش این تحولات می باشد که نقش این تکنولوژی های جدید اطلاعاتی را در تحولات سیاسی و اجتماعی، بیش از پیش شایسته تحقیق و پژوهش می کند.

۱-۲- سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر شامل پنج فصل است. در فصل اول به بیان کلیات تحقیق پرداخته شده است. در این فصل بیان مسئله، ضرورت و اهمیت موضوع، اهداف و سوال تحقیق، فرضیه تحقیق بیان شده است. پس از آن روش تحقیق و سپس واژه‌ها و اصطلاحات و پیشینه تحقیق بطور مختصر توضیح داده شده‌اند. در فصل دوم به بیان چارچوب نظری پژوهش اختصاص یافته است. در این فصل به تاریخچه و تعریفی از جنبش‌های اجتماعی جدید پرداخته سپس دیدگاه‌های تئوریک در این مورد را بررسی کرده و در انتها به کارکردهای رسانه‌های مجازی و تاثیر آنها بر جنبش‌های اجتماعی، سازه هویت و بر سازماندهی اعتراضات پرداخته است.

فصل سوم به تشریح جنبش‌های اعتراضی تونس و مصر اختصاص یافته است. در این فصل بررسی شکل-گیری اعتراضات و تحولات مردمی تونس و مصر بیان شده است. در فصل چهارم تاثیرگذاری شبکه‌های مجازی بر جنبش‌های تونس و مصر ارائه می‌شود. در این فصل به نقش و اهمیت شبکه‌های مجازی در جنبش‌های تونس و مصر پرداخته شده است. فصل پنجم شامل جمع‌بندی و نتایج تحقیق و ارائه پیشنهاد است.

۱-۳- بیان مسئله

عصر حاضر، عصر ارتباطات و اطلاعات است؛ عصری که در آن رسانه‌ها اعم از سنتی و نوین نقش مهمی در شکل‌گیری و جهت‌دهی افکار عمومی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی بازی می‌کنند. رسانه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی با جای دادن طیف گسترده‌ای از بازیگران و کنشگران سیاسی - اجتماعی، در فضای مجازی، از یک سو ابزاری برای تبلیغ و اشاعه‌ی نمادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هستند و از سوی دیگر منبعی مهم در ارائه آگاهی‌های سیاسی - اجتماعی در جهان محسوب می‌شوند. رسانه‌های مجازی عامل ارتباط فعالان سیاسی با مردم و برانگیزاننده‌ی رفتارهای اعتراضی و بسیج اعتراضات در جهان به شمار می‌روند. امروزه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباط نوین بویژه اینترنت تبدیل به منابعی مهم برای بسیج‌کنش جمعی و ابداعات پس از آن، سازماندهی و عمل جنبش‌های اجتماعی در سراسر جهان شده‌اند. از دهه ۱۹۷۰ به این سو و با گسترش پدیده «جهانی شدن»، جنبش‌های اجتماعی جدید، سازمان‌های غیر دولتی و گروه‌های اجتماعی - سیاسی با حضور مجازی در فضای سایبر و ماهواره، اعتراضات شهروندان در مورد مسائل محلی، ملی و جهانی را جهت داده و برای حکومت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دولتی و چالش‌ها و مخالفت‌های جدی ایجاد کرده‌اند. جنبش‌های جدید به منزله بازیگران مهم جامعه مدنی جهانی، اعتراضات را جهانی ساخته و منبع مهم افکار عمومی رادیکال برای دموکراسی رادیکال و مشورتی بوده‌اند. با توجه به

مطالب فوق، بررسی نقش رسانه‌ها و بویژه رسانه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی در تحولات اخیر منطقه خاورمیانه ضرورت انجام این پژوهش را می‌طلبد. در رابطه با نقش رسانه‌های مجازی در تحولات اخیر منطقه خاورمیانه دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد ذهن بسیاری از پژوهشگران و صاحب‌نظران عرصه سیاسی را به خود جلب کرده است. بدین ترتیب نمی‌توان نقش رسانه‌های جدید، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی را در تسریع و تداوم تحولات انقلابی منطقه خاورمیانه نادیده گرفت. تحولات خاورمیانه مجالی را فراهم نمود تا رسانه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی بیش از پیش ظرفیت‌های خود را نمایان سازند. به منظور دسترسی به هدف و تحلیل و بررسی نقش رسانه‌ها در این انقلابات و دسترسی به نتایج درست، باید با شناخت ویژگی‌های و کارکردهای رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، به تحلیل نقش آنها هر وقوع تحولات منطقه خاورمیانه پرداخت.

۱-۴- ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق

امروز تحولی تازه و بسیار گسترده در عرصه ارتباطات و اطلاع‌رسانی در حال وقوع است که چشم‌انداز کاملاً تازه و متفاوتی با مفهوم و عملکرد و تأثیر رسانه بر پژوهشگران قرار داده است. این تحول که بسیاری آن را انقلابی در عرصه ارتباطات و شروع پارادایم جدیدی در زندگی جوامع امروزی می‌خوانند ظهور و توسعه‌ی بسیار سریع و حیرت‌آور فناوری‌های جدید ارتباطی در جهان امروز است. انسان ایرانی به عنوان عضوی از جامعه بشری می‌داند که جهان در آستانه تحولی بزرگ و شگرف قرار گرفته است و نسل امروز بشری، به گونه‌ای شفاف و محسوس ناظر تغییر و تحول عصری و محیطی خویش است. با آگاهی از تأثیرات تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی می‌توان به ماهیت تحولات اجتماعی در دنیای امروز پی برد و از این رو این پژوهش می‌تواند به تحلیل‌گران و نیز متصدیان کمک کند تا بخشی از علل جنبش‌های و خیزش‌های اجتماعی را دریابند و در مدیریت و برخورد صحیح با این تحولات از نتایج این پژوهش بهره‌گیرند. ضمن آنکه مباحث این پژوهش می‌تواند به بسط و گسترش مفاهیم نظری در این قلمرو کمک کند.

۱-۵- اهداف تحقیق

پژوهش حاضر دارای اهدافی می‌باشد، که در زیر به طور موردی به برخی از این اهداف اشاره می‌کنیم:

- ۱- شناخت ویژگی‌های جنبش‌های جدید اجتماعی و بررسی چگونگی بهره‌مندی این جنبش‌ها از تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی

۲- بررسی تأثیرات تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی بر تحولات انقلابی در مصر و تونس

۱-۶- سوال تحقیق

با توجه به بیان مسئله و مباحث ارائه شده، پژوهش حاضر در پی یافتن پاسخی مناسب برای سوال زیر می‌باشد که :

رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی چه نقشی در بروز و تقویت فعالیت جنبش‌های اجتماعی دارند؟ (نمونه موردی تحولات اخیر منطقه در دو کشور مصر و تونس)

۱-۷- فرضیه تحقیق

در پاسخ به سوال مذکور این فرضیه مورد بررسی قرار خواهد گرفت که :

به نظر می‌رسد رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی نقش تعیین‌کننده‌ای در سازماندهی اعتراضات مردمی و گسترش جنبش‌های اجتماعی بویژه تحولات اخیر خاورمیانه (مصر و تونس) ایفا کرده‌اند.

۱-۸- روش تحقیق

در این پژوهش از روش توصیفی- تحلیلی استفاده شده است. بدین معنی که با استفاده از روش توصیفی سعی شده بدون دخالت استنتاج ذهنی، «نقش رسانه‌های مجازی و تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی در گسترش جنبش‌های اجتماعی نوظهور» مورد بررسی قرار گیرد.

برای جمع‌آوری اطلاعات پژوهش حاضر از روش بررسی و تحلیل اسناد استفاده شده است. در روش تحلیل اسناد، پژوهشگر به جمع‌آوری، مرور، توضیح، تحلیل اشکال مختلف داده‌ها می‌پردازد. داده‌هایی که از این طریق بررسی و تحلیل می‌شوند پیش از اینکه پژوهشگر تحقیق را آغاز کند، تولید شده و موجودند. منابع داده‌های این پژوهش از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی و آرشیو اسناد است.

همانطور که ذکر شد در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای و اینترنتی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده خواهد شد. لیکن عمده بار تحقیق بر روی بررسی نظریات اساتید و کارشناسان مربوطه و استفاده از کتب و مقالات ذیربط می‌باشد. بنابر این برای جمع‌آوری اطلاعات از روشهای زیر استفاده خواهد شد:

۱- مطالعه نظری برای تدوین مباحث تئوریک رساله شامل، مطالعه کتب تخصصی، مقالات، مجلات و

نشریات حرفه ای و تخصصی و موارد مشابه

۲- استفاده از اسناد و مدارک در زمینه مورد نظر

۱-۸- تعریف واژه‌ها و اصطلاحات

رسانه‌های مجازی: رسانه‌های مجازی، نسل جدیدی از وب سایت‌های اینترنتی هستند. در این وب سایتها، کاربران حول محور مشترکی بصورت مجازی با هم جمع می‌شوند و جماعت‌های آنلاین را تشکیل می‌دهند. انقلاب رسانه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی ترکیب جدیدی است که به تازگی وارد ادبیات سیاسی و جامعه‌شناسی شده است. تلفن همراه، ماهواره‌ها، کامپیوترهای پیشرفته و خصوصاً اینترنت از جمله این رسانه‌ها می‌باشند.

جنبش‌های اجتماعی جدید: جنبش‌های اجتماعی نقش بسیار مهمی در جامعه‌شناسی سیاسی جدید ایفا می‌کنند. اصطلاح «جنبش‌های اجتماعی جدید» برای توصیف جنبش‌هایی استفاده شده که از دهه ۱۹۶۰ در عرصه اجتماعی اهمیت یافتند. این جنبش‌ها عبارتند از جنبش دانشجویی، جنبش حقوق مدنی، جنبش زنان، جنبش زیست محیطی، جنبش صلح و اخیراً جنبش‌های ضد نژادپرستی و جنبش حقوق مردم بومی، جنبش‌های ضد سیاسی و غیره. این جنبش‌ها از دو جنبه «جدید» تلقی شده‌اند اول اینکه این جنبش‌ها ویژگی‌هایی دارند که آنها را کاملاً از جنبش‌های اجتماعی پیشین متمایز می‌سازد. دوم اینکه تازگی این جنبش‌ها نتیجه ظهورشان در متن یک صورتبندی جدید اجتماعی است، به عبارت بهتر آنها جدید تلقی می‌شوند، چرا که نمود و نمادی از روابط اجتماعی و سیاسی جدید هستند.

انقلاب: انقلاب به معنای تغییر حکومت‌ها یا حاکمان سیاسی از موضوعاتی است که همواره علاقه‌مندی نظریه‌پردازان و پژوهشگران را برای مطالعه آن در چارچوب سیاست‌های مقایسه‌ای یا مطالعات تطبیقی برانگیخته است. در ادبیات سیاسی موجود پیرامون مفهوم انقلاب، تعاریف متعددی ارائه شده است. در یک تعریف جامع ساموئل‌ها نتینگتون، انقلاب را یک تحول داخلی سریع، بنیادین و خشونت‌آمیز در زمینه ارزشهای مسلط و اسطوره یک جامعه می‌داند. استحاله ساختار ارزشی، تغییر ستار اجتماعی، تحول نهادهای سیاسی، قانونی بودن تغییر نخبگان و خشونت، از جمله ابعاد از انقلابند که مطرح شده‌اند.

انقلاب تونس: از میان تحولاتی که در کشورهای مختلف عربی در فاصله زمانی دسامبر ۲۰۱۰ تاکنون رخ داده‌اند، تحولات تونس و مصر با عنوان انقلاب یا الثورة شناخته شده‌اند. انقلاب تونس مشهور به «ثوره الیاسمین» به سلسله‌ای از تظاهرات خیابانی گفته می‌شود که از دسامبر ۲۰۱۰ در پی خودسوزی محمد بوعزیزی آغاز شد و تا ۱۴ ژانویه ۲۰۱۱ (۲۴ دیماه ۱۳۸۹) که زین العابدین بن علی رئیس جمهور وقت تونس از قدرت کناره‌گیری و از کشور فرار کرد، ادامه داشت.

انقلاب مصر: انقلاب مصر با الهام از رویدادهای تونس، از روز ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱ و با فراخوان تجمع اعتراض گروه جوانان حامی دموکراسی به نام جنبش ۶ آوریل در فیس بوک آغاز شد و تا ۱۸ روز بعد، یعنی ۱۱ فوریه ۲۰۱۱ یا ۲۲ بهمن ۱۳۸۹ و در پی استعفای حسنی مبارک و برآمدن دولت موقت نظامیان، ادامه داشت.

بیداری اسلامی: بیداری اسلامی به معنی حیات برتر (برین) و یا تلاش برای دستیابی به آن است و این حیات، تنها از دین، قابل دریافت است زیرا، خدا به انسان و جهان حیات بخشیده و پیامبرش ما را به آنچه زنده می‌کند، فرا می‌خواند. به بیان دیگر، بیداری اسلامی زنده شدن دوباره در پرتو اسلام اصیل و تجدید حیات اسلام، معنا می‌دهد که در پناه آن، استقلال، عدالت و همه آموزه‌ها و ارزش‌های متعالی الهی، بار دیگر زنده می‌شود و یا حیات می‌یابد. بیداری یا احیای اسلامی نوعی اصلاح‌گری دینی است.

بهار عربی: به انقلاب‌ها، خیزش‌ها و اعتراضات در جنوب غربی آسیا و شمال آفریقا در سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ گفته می‌شود. این اعتراضات بدان سبب که در کشورهای عرب در حال پیگیری است با عنوان بهار عربی یاد می‌شود.

۱-۹- پیشینه تحقیق

مباحث جدید علمی در رشته‌های سیاست و ارتباطات توجه روز افزونی به تأثیرات مثبت و بالقوه یا منفی فناوری‌های ارتباطی نوین بویژه اینترنت در تحولات سیاسی جوامع نشان می‌دهد. علی‌رغم توجه پژوهشگران علوم سیاسی، ارتباطات و جامعه‌شناسی به بررسی و مطالعه‌ی ابعاد مختلف ارتباطات جدید و شبکه‌های مجازی و استقبال روز افزون آنها، این مطالعات هنوز در مراحل نخستین خود است. به هر حال باید بیان کرد که در جامعه علمی ما نیز پیرامون مسئله تکنولوژی‌های جدید ارتباطی و جنبش‌های اجتماعی جدید تحقیقات جدی و زیادی نگرفته است و در این زمینه صرفاً می‌توان به مقالاتی اشاره کرد. هم‌چنین به طور خاص‌تر باید اشاره نمود که تأثیر تکنولوژی‌های جدید و فضای مجازی بر انقلابات عربی (مثل مصر و تونس) مسئله‌ای است که در آغاز راه قرار دارد و پیرامون این مسئله نیز چندان ادبیات پژوهشی زیادی ارائه

نشده است. به هر حال پیرامون موضوع حاضر و به طور خاص انقلابات عربی مصر و تونس مقالات و نوشته‌هایی وجود دارد که در زیر به ذکر آنها می‌پردازیم:

• برخی تحقیقات انجام شده در داخل کشور:

سردارنیا^۱ (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان: «اینترنت، جنبش‌های اجتماعی و بسیج اعتراضات (بررسی و مصداقی چند جنبش اجتماعی)»، نخست به کارکردهای مهم اینترنت در جنبش‌های اجتماعی، از حیث نظری پرداخته است و سپس به منظور تأیید بحث‌های نظری، جنبش‌های صلح‌طلبانه، به اجمال بررسی می‌شوند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد، از نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ به بعد، اینترنت با قابلیت‌هایی همچون پست الکترونیک، وبسایت‌ها، اطلاع‌رسانی گسترده، شبکه‌سازی و هویت‌سازی، بر موفقیت این جنبش‌ها در تشویق و بسیج اعتراض‌ها در سطح جهانی، تأثیر قابل توجهی داشته است.

ابراهیمی^۲ (۱۳۹۰) در تحقیق «تأثیر شبکه‌های اجتماعی و کانال‌های ماهواره‌ای در وقوع و تکوین انقلاب‌های عربی»، بیان می‌کند که در واقع، تاریخ جدید عربی در سایه جهانی شدن و شبکه‌های اجتماعی رقم خورده است. به تبع، انقلاب‌های جوانان عرب، ادبیات جدیدی را در روابط بین‌الملل و مطالعه انقلاب‌های مجازی و پست‌مدرن به وجود می‌آورد که خود گویای این نکته خواهد بود که خاورمیانه را دیگر نمی‌توان از دیدگاه‌های جامعه‌شناسی سیاسی صرف غربی مطالعه کرد. از همین زاویه است که این نوشتار سعی می‌کند از منظر نظریه‌های انتقادی و مطرح شده از سوی نویسندگان عرب، به بررسی و کندوکاو انقلاب‌های عربی پردازد.

آقایی و دیگران^۳ (۱۳۹۱) در تحقیقی تحت عنوان: «واکاوی نقش اینترنت و رسانه‌های اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (اطلاع‌رسانی، سازماندهی و گسترش سریع تحولات)» اینطور بیان می‌کند که، یکی از بحث‌های مهم در مورد شکل‌گیری و گسترش تحولات منطقه خاورمیانه، نقش رسانه‌های جدید، اینترنت و شبکه‌های مجازی و اجتماعی در این تحولات است. تأثیر رسانه‌های ارتباطی و

^۱ - سردارنیا، خلیل الله (۱۳۸۸)، «اینترنت، جنبش‌های اجتماعی و بسیج اعتراضات (بررسی و مصداقی چند جنبش اجتماعی)»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال شانزدهم، شماره ۴، ص ۱۵۱-۱۷۶.

^۲ - ابراهیمی، نبی الله (۱۳۹۰)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی و کانال‌های ماهواره‌ای در وقوع و تکوین انقلاب‌های عربی»، فصلنامه راهبردی، مقاله ۴، دوره ۱۴، شماره ۵۲، ص ۱۱۱-۱۳۴.

^۳ - آقایی و دیگران، سید داود (۱۳۹۱)، «واکاوی نقش اینترنت و رسانه‌های اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (اطلاع‌رسانی، سازماندهی و گسترش سریع تحولات)»، فصلنامه روابط خارجی، سال چهارم، شماره ۲، ص ۷-

به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی و گسترش سریع تحولات انقلابی در کشورهای منطقه انکارناپذیر است. رسانه، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، آگاهی را در بین اقشار مختلف کشورهای درگیر منطقه به‌ویژه قشر جوان بالا برده، توجه آنها را به آنچه در اطرافشان می‌گذشت جلب کرده و فرایند تحولات منطقه را تسهیل و تسریع نموده است. جهت‌دهی به افکار عمومی در شبکه‌های اجتماعی در دو مرحله صورت می‌گیرد: در مرحله نخست، شبکه‌سازی در فضای مجازی و در مرحله دوم شبکه‌سازی و مشارکت در فضای واقعی. بدین ترتیب همان‌گونه که شاهد بودیم، نقش اجتماع‌سازی شبکه‌های اجتماعی در برخی از کشورهای منطقه موجب ایجاد بحران شده و در کنار عوامل دیگر، زمینه را برای سقوط و اصلاحات سیاسی برخی از رژیم‌های منطقه فراهم آورد. این پژوهش ضمن بررسی ویژگی رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، نقش این رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی را در جریان تحولات منطقه خاورمیانه مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

حاتمی^۱ (۱۳۸۸) در تحقیقی «جایگاه رسانه در جهان عرب با تأکید بر اینترنت» را مورد بررسی قرار می‌دهد، در این تحقیق سعی می‌شود ضمن تبیین جایگاه رسانه و اینترنت در کشورهای عربی، مهمترین موانع و مشکلات فراروی جهان عرب بررسی شود. بی‌شک امواج وسیع اطلاعات و تبلیغات از طریق شاهره‌های ارتباطی و شبکه‌های متعدد فضایی غربی ضمن آنکه حامل و حاوی مطالب مفید و اطلاعات ارزشمند علمی است به‌طور قطع، تبلیغاتی منفی و مخرب، آموزش‌های غیردینی (سکولاریستی) و غیراخلاقی و اندیشه‌های مخدر اسلام‌ستیزی و استعماری را نیز به همراه خواهد داشت. بنابراین جهان در حال توسعه و از جمله دنیای عرب باید با احتیاط و آمادگی کامل ضمن اخذ جوانب مثبت و مفید وجوه فرهنگی و اطلاعات و دانش تخصصی غرب به‌دفع جوانب منفی، غیراخلاقی و مفاهیم بیگانه که امروزه به «تهاجم فرهنگی غرب» تعبیر می‌شود، بپردازد. بی‌شک به علت نیاز روزافزون بشر به همکاری و تعاون و مبادلات علمی و فرهنگی، باید با دنیا و از جمله جهان غرب ارتباط داشت و تعاملات دوسویه و البته متوازن و متعادل برقرار کرد. به‌علاوه اینکه امروزه به‌علت پدیده جهانی شدن و ماهیت ارتباطات نوین تقریباً مرزهای بین‌المللی برداشته شده و افکار و اندیشه‌های بیگانگان از طریق شبکه‌های مجازی و رسانه‌ای نه‌تنها قلمرو کشورها را درنوردیده، بلکه به حریم خانه‌ها نیز راه یافته‌است. درعین حال این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که فناوری اطلاعات راه را برای ارائه اندیشه‌ها و طرح نظرات و آرای نخبگان فراهم کرده است. بنابراین اکنون فرصت مناسبی برای انطباق‌پذیری فرهنگی پدید آمده که دولت‌ها می‌توانند با اغتنام از فرصت، ضمن برنامه‌ریزی مناسب و آموزش‌های لازم و نیز بهره‌گیری از نظرات نخبگان بومی با تهاجم فرهنگی مقابله کنند.

^۱ - حاتمی، محمدرضا (۱۳۸۸)، «جایگاه رسانه در جهان عرب با تأکید بر اینترنت»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، دانشگاه آزاد واحد شهرضا، شماره چهارم.